

Les infraestructures de la II República al poble

Josep Antoni Clavell i Villalba

1- Introducció. 2- La gota freda de 1932. 3- Les fontetes. 4- La carretera.

1- Introducció.

Després de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, on guanyaren les esquerres a les principals ciutats espanyoles, el rei Alfonso XIII, cada vegada més qüestionat i impopular, marxava cap a l'exili i es proclamava la Segona República.

La notícia de l'arribada del nou règim congregà els simpatitzants republicans de Fondeguilla al seu casino de la plaça Major. La celebració fou total, amb l'enlairament de banderes republicanes i càntics al·lusius, *La Marsellesa*, l'himne de *Riego*, alhora que pogueren escoltar tots emocionats, mitjançant una ràdio, el discurs que pronuncià a Barcelona, des del balcó del Palau de la Generalitat, Francesc Macià i Llussà, el 14 d'abril de 1931, proclamant la "*República Catalana dins d'una Federació de Repúbliques Ibèriques*" en compliment del *Pacte de Sant Sebastià* de 1930, just hores abans que Niceto Alcalá-Zamora proclamés la República Espanyola, des de Madrid.

Aquest esperançador esdeveniment comportarà el canvi de l'equip de govern a Ca la Vila. Deixarà l'alcaldia Fraisco Centelles, que havia substituït l'any 1928 a Carlos Herrero Valls, i accedirà Pasqual Piquer Gil.

Durant la Segona República, Fondeguilla aconseguirà algunes de les infraestructures més importants i necessàries per al seu desenvolupament, fins avui.

Dintre del marc de la separació de poders entre l'Estat i l'Església, Ca la Vila obrirà una porta d'accés al campanar, des del carrer Major, per reivindicar que el titular del campanar era Ca la Vila i no l'Església, i així evitar passar per dins del recinte religiós quan s'havia de donar corda al rellotge o voltejar les campanes. Acabada la guerra, les noves autoritats municipals tapiaran aquesta porta.

2- La gota freda de 1932.

El 15 de setembre de 1932, Fondeguilla, com tota la comarca, patí una greu tragèdia a causa d'una pluges intenses que causaren infinitud de mals. Aquells aiguats caiguts, que avui anomenem gota freda, amb calamarsa inclosa, malmeteren les collites, causaren danys en l'agricultura, ensorraren vivendes, destrossaren les infraestructures viàries, sobretot el camí de carro a la Vall, per ocupar en alguns trams la llera del riu i, inclús, rebentaren les parets del cementeri i els taüts i l'ossam aparegueren pel riu i les hortes.

Aleshores, el recinte del fossar era format només per la part baixa de l'actual cementeri. Era un perímetre quadrat perfectament tancat i els nínxols hi eren adossats a les parets del recinte. En aquella nefasta jornada, tot el conjunt actuà com un embassament, davant les copioses precipitacions, rebentant-hi la part més baixa, la de llevant, per la pressió de l'aigua, i emportant-se, cap al riu, la paret, nínxols i taüts.

Deu dies després dels ruixats, el dia 25 d'eixe mes, l'alcalde Pasqual Piquer Gil¹, enviava cartes a tots els diputats castellonencs a Madrid explicant-los la situació i demanant-hi ajuda urgent. Tots li contestaren interessant-se per l'assumpte.

El diputat José Royo y Gómez² li manifestava: *“Mi distinguido amigo: En mi poder su carta de 25 del actual y enterado de cuanto en ella manifiesta respecto a la pasada tormenta, es necesario me indiquen a que ministerio han enviado el escrito a que hace referencia. Convendría que hicieran otra instancia al Ministerio de Agricultura, solicitando el envío de técnicos para que valoren los daños causados en los campos, con el fin de unir dicha petición a la de los demás Ayuntamientos y tratar de conseguir de las Cortes un crédito extraordinario para estas atenciones...”*

Tres dies després, el dia 28, un altre diputat a Corts per Castelló, Alvaro Pascual Leone Forner,³ li contestava: *“Distinguido amigo mio: He recibido con sentimiento la carta de 25 de los corrientes: lamento sinceramente el asolamiento de la comarca a consecuencia de la última tormenta...”*

El 13 d'octubre, el també diputat per Castelló Vicente Sales Musoles⁴ li comunicava a Pasqual Piquer: *“He recomendado con todo interés el favorable despacho del expediente incoado por ese Ayuntamiento, solicitando la concesión de un crédito extraordinario para poder atender a los principales perjuicios ocasionados por el temporal, así como también la pronta subasta de la carretera...”*

Quatre dies després el diputat Vicente Cantos Figuerola⁵ li responia: *“Recibo su carta y escribo al Ingeniero Director de Via y Obras provinciales y a los amigos de la Diputación para que se les conceda el crédito y poder reparar el camino vecinal de ese pueblo”*. Es tractava del camí de Fondegulla a la Vall per la Palanca i la pujada dels Claus.

El diputat Fernando Gasset Lacasaña⁶, el 20 d'octubre, l'informava: *“No habiéndose tomado por el Gobierno acuerdo alguno referente a los auxilios solicitados por el Ayuntamiento de su digna Presidencia y otros, con motivo de los pedriscos e inundaciones sufridas en los últimos meses hemos dirigido los Diputados una carta colectiva al Sr. Ministro de la Gobernación pidiéndole una cantidad del Presupuesto ordinario y si no la hay disponible, un crédito extraordinario”*.

El mateix dia 20, de nou Vicente Cantos li escrivia: *“Contestando á su muy grata del 17 del actual debo manifestarle que el asunto de Alfondegulla fué ya aprobado por la Diputación, tanto es así que el mismo dia en que se aprobó estuvo en la Diputación una comisión de Vall de Uxó y al observar la defensa que yo hice del asunto, después de la sesión me buscaron para darme las gracias”*.

Quatre dies després, Fernando Gasset li comunicava: *“Me dice el Sr. Ingeniero Jefe en carta de hoy que el último sábado dia 22 remitió el proyecto a Madrid haciendo un verdadero esfuerzo y ahora procuraremos que se saque a subasta remediando así la situación del pueblo falto de caminos y la aflictiva situación de la clase obrera”*.

El 8 de novembre, serà l'arquitecte de la Diputació el que s'adreçarà a l'alcalde *“... para justificación de la cantidad que les ha enviado la exma Diputación será suficiente que yo gire una visita de inspección para ver si las obras objeto de mi informe han sido realizadas debidamente, por lo tanto pueden Vds hacer las obras y cuando esten terminadas me lo avisan para que efectue el necesario reconocimiento. Respecto a las tapias del cementerio pueden Vds construirlas con mamposteria de mortero de cal grasa a la que se le puede añadir un poco de cemento portland, aproximadamente una sexta parte del volumen de la papilla de cal. El espesor de estas paredes debe ser a mi juicio de cuarenta y cinco centímetros por lo menos. No deben olvidar el hacer una zanja por la parte exterior de la pared alta para evitar que las aguas vayan contra la pared; esta zanja debe de tener el cajero de la parte alta construido de pared de piedra*

en seco de bastante espesor y que suba un poco sobre el nivel del bançal para que no caigan tierras dentro de la zanja la cual debe tener también el conveniente desagüe...”.

El 12 de novembre i següents seran tots i cada un dels diputats els que li confirmaran la donació de 6.000 pessetes per a solucionar l'atur i “*el arreglo del camino vecinal*”.

El Governador de Castelló també s'adreçarà al batle i li comunicarà: “*Tengo mucho gusto en participarle que al Ayuntamiento de Alfondeguilla, en el reparto verificado de los fondos para obras para remediar el paro forzoso con motivo de tormentas, se le han asignado 6.000 pesetas...*”

El 28 de novembre, de nou, el Governador civil de Castelló contestarà a Pasqual Piquer: “*Como contestación a lo que me pregunta en su carta sobre los trabajos en ese pueblo, para los que se ha concedido por el Gobierno la cantidad de 6.000 pesetas, debo decirle que pueden comenzar esas obras enseguida y que la cuantía del dinero conseguido debe aplicarse con arreglo al presupuesto que envié a Madrid, esto es, en jornales y material, más de lo primero que de lo segundo, y debe justificarse su inversión dentro del plazo que ya le señalamos y que es antes del 31 del próximo mes de Diciembre*”.

Amb aquests diners, hom van donar jornals als homes i es van arreglar els desperfectes ocasionats per la tromba d'aigua, el cementeri i sobretot el camí de la Vall, que comunicava el poble amb l'exterior, que restà força malmès en alguns trams.

3- Les fontetes.

Durant el període republicà, la qualitat de vida dels fondeguillers augmentarà, com mai fins eixe moment s'havia assolit, gràcies a la construcció de dues infraestructures fonamentals: L'arribada al poble de l'aigua potable, des del barranc d'Esllida i la construcció de la carretera de la Vall a Fondeguilla.

En quant a la primera, es foradarà el pou del *Naixement de l'Aigua* i es canalitzarà, mitjançant una canonada, l'aigua potable, des del barranc d'Esllida fins al poble on es distribuïran cinc fontetes, a part de la font de la plaça que ja hi rajava des de 1882⁷. Aquestes es localitzaren a la placeta del Castellet, carrer Molí (davant tio Sensio), inici carrer Calvari (tio Callau), placeta carrer Calvari (Carme, la Catalana) i replaceta Silvestre Segarra. Per últim, 2 anys després, amb motiu de la construcció de la carretera, també es col·locarà una font a l'entrada del poble, “*la font del pont amb l'abeurador*”.

El 7 d'abril de 1932, el diputat Fernando Gasset li comunicava al batle Pasqual Piquer que “*Está ya terminado el expediente de abastecimiento de aguas de ese pueblo y en breve publicará el anuncio de subasta la Gaceta*”.

El pressupost de l'obra ascendí a 5.524,45 pessetes. Un extracte sobre l'obra de Ca la Vila notificava:

Obras de alumbramiento de Aguas de Alfondeguilla

<i>Importe total de las listillas (jornales y materiales) .....</i>	<i>4.709'05</i>
<i>Añadido para reintegro del 1,30 % de los recibos .....</i>	<i>17'95</i>
	<i>-----</i>
<i>Importe total de las obras .....</i>	<i>4.727'00</i>
	<i>-----</i>
<i>Parte que corresponde abonar al Estado, el 50 % .....</i>	<i>2.363'50</i>
<i>Deposito constituido por el Ayuntamiento .....</i>	<i>1.381'11</i>
	<i>-----</i>
<i>Corresponde abonar á la División .....</i>	<i>3.744'61</i>

Se remitió al Alcalde de Alfondeguilla en varias veces ..... 3.526'95
Debe la División al Ayuntamiento de Alfondeguilla ..... Ptas. 217'66

Presupuesto de la Obra ..... 5.524'45
Gastado ..... 4.727'00
Economía ..... 797'45

Les fontetes es compraren a l'empresa *Roig Hermanos, S. en C.* de Villanueva y Geltrú (Barcelona) i el 20 de maig de 1933 s'adreçaven a l'alcalde en els següents termes: "*Confirmamos ntro. escrito del 27 de Abril ppdo. En cumplimiento del resto de su grato encargo, hoy hemos tenido el gusto de facturarle con destino a Nules ... Sírvase anotar que la expedición está formada por cinco bultos que son las fuentes de hierro fundido, modelo nº 2 forma "Nicho" que van sin el grifo automático que los llevará a ésa el Mecánico cuando venga a efectuar la montura, de cuyo aviso para proceder a su salida estamos pendientes de sus noticias*". En aquest escrit anotat amb llapis s'apunta: "*Importan La factura del port de las cinco fuentes 32'52. Peso kilos 545*".

El 25 de maig Fernando Gasset li escrivia a Pasqual Piquer: "*Distinguido amigo: He hablado con Don Alvaro Pascual Leone, quien me ha dicho ha recibido, la carta de Vd. y se propone ir el Domingo a la inauguración de las Fuentes. Le he dicho que me represente en dicho acto y ahora añado que me tengan Vds. como asociado a esa gran fiesta de cultura y amor a todas las manifestaciones del progreso que representa la inauguración de las Fuentes Públicas. Cuando tenga ocasión yo visitaré a ese Pueblo por el que siento las más vivas simpatías. No dejo de la mano lo de la Carretera y me propongo utilizarla para una visita a Vds*".

Efectivament, foren inaugurades el 28 de maig de 1933 pel Governador de Castelló i pel diputat a Corts Alvaro Pascual, que li escrivia a l'alcalde el 25 de maig, "*Acepto agradecido su invitación. Asistiré a los actos que preparan para el próximo domingo. Llegaré a Alfondeguilla a las once de la mañana*." Fernando Gasset, també li escrivia l'1 de juny: "*Distinguido amigo: Nuestra más sincera enhorabuena por el feliz resultado de la fiesta de ese pueblo con motivo de la inauguración de las Fuentes*".

L'antiga font de la plaça es remodelarà i es col·locarà una làpida de marbre blanc al darrere, on hi constarà l'any 1933. També s'adequarà la replaceta Silvestre Segarra Aragó, al col·locar la fonteta, i es posarà una làpida amb el nom de la placeta en la façana d'una de les cases, fent constar l'any 1933.

Quan estaven canalitzant l'aigua des del barranc d'Eslida al poble, en arribar a la Cisterna, antic raval de Benissabdó, mentre excavaven el terreny per adequar la canonada aparegueren, segons manifestaren els que hi treballaven, entre d'altres Pepe Font Beltran, *Paelleta*, una mena d'olles o gerres reblides, que no els meresqueren cap interès i les trencaren.

4- La carretera.

L'altra infraestructura essencial serà la construcció del tram de carretera la Vall-Fondeguilla, de la de Xilxes-Xova, on se superarà la incomunicació secular que havia patit el poble. Anteriorment, existia la carretera Soneixa- Nules, que passava per Xova, Eslida i Artana.

Aquesta carretera era molt necessària per al poble, sobretot el tram de Fondeguilla a la Vall, per connectar-lo amb la seua àrea comercial i amb l'exterior. Secularment el que

havia existit entre tots dos pobles, com amb la resta de pobles veïns, era un camí de bast, tot i que, d'uns anys ençà s'havia obert un camí de carro, que en alguns trams discorria per la llera del riu i quan aquest se n'eixia de mare restava el poble incomunicat, que és el que havia ocorregut el 15 de setembre de 1932. Sortia del poble per la pujada dels Noguers, seguia per la Palanca, pujada dels Claus, Cantina, Sant Josep i pels *Quatro Iguales*, actuals *Casetes Ecològiques*, entrava a la Vall⁸.

A principi del segle XX, el tio Pepet ens narrava en els seus records sobre Fondegulla aquella realitat: *“Años atrás un escarpado camino de herradura era la única vía de comunicación con la tierra baja. Vino luego el paso de carro abierto por prestación personal entre los vecinos que obtuvieron con él un gran alivio; especie de pulmón que permitió al pueblo respirar con más amplitud”*⁹.

Durant les primeres dècades del segle XX, el candidat conservador de Nules, Antonio Mª Fabié, Inspector General d'Instrucció Pública i fill de l'exministre de Cánovas, s'interessava sobre la qüestió: *“La prensa conservadora se deshace en elogios hacia la figura de Fabié, destacando las mejoras obtenidas, a instancia suya, en el distrito. Estos logros se podrían sintetizar de la siguiente manera: (...) 2º Inclusión en el cuadro de subastas para el año 1914 de la carretera de Chilches a Chóvar”*¹⁰.

En 1923, encara no hi havia res de res i, la premsa conservadora manifestava que Jaime Chicharro, diputat tradicionalista per Nules, *“Activó el expediente de la carretera.”*

Malgrat la propaganda de la premsa conservadora, la carretera, entre la Vall i Fondegulla, continuava sense enllestir-se però, serà definitivament en la II República, en concret durant els anys 1934 i 1935, quan es farà realitat la desitjada infraestructura, que tant de bo havia de representar per al poble.

Pasqual Piquer i Gil i Gil, al principi de la seua gestió com a batle de Ca la Vila de Fondegulla, enviava una missiva a Madrid, demanant la necessària carretera, per tal de superar l'aïllament secular, que unís el poble amb la Vall i des d'ací poder enllaçar amb l'exterior mitjançant el *Camí ral* o el tren¹¹. El 16 de setembre de 1931, el diputat a Corts, José Royo, s'adreçava a l'alcalde per a comunicar-li *“En contestación a mis gestiones en favor de la pronta construcción del trozo 2º de la carretera de Chilches a Chovar, o sea el trozo que ha de unir Alfondeguilla con Vall de Uxó, me comunica la Dirección de Obras Públicas que se ha aprobado el proyecto y que falta el estudio del replanteo, previo a la subasta, por consiguiente vuelvo a insistir con el mayor interés para que dicho estudio se lleve a cabo con toda rapidez, y no dejaré este asunto hasta conseguirlo”*.

L'intercanvi epistolar entre l'alcaldia i els diputats a Corts per Castelló, en Madrid, Ministeri, Governador, Diputació, fou constant, demanant el tram de carretera esmentat.

El 10 d'octubre de 1932, el diputat republicà, Vicente Cantos informava Pasqual Piquer: *“El ingeniero jefe de Castellón, me dice lo siguiente: “Acabo de recibir su carta y en el acto he procurado enterarme de lo que me interesa. El replanteo del trozo 2º de Chilches a Chovar, está en efecto redactado, pero en borrador y ha sido entregado ayer a los mecanógrafos y delineantes. Los he reunido a todos, diciendoles que dejen todo lo que tengan entre manos, y atiendan solo el despacho diario y al replanteo dicho; en estas condiciones y haciendo un verdadero esfuerzo espero que lo enviaré al Ministerio dentro de 8 ó 10 días, y excuso decir-le que el día que salga de aquí, se lo participaré”*.

L'1 de juny de 1933, Fernando Gasset li escrivia *“Siguiendo nuestra costumbre nos enteramos del estado del trozo de carretera entre ese pueblo y Vall de Uxó, habiendonos dicho que se había devuelto el expediente a la Jefatura de Castellón para hacer una pequeña modificación en el replanteo...”*. El dia següent, el President de la Diputació de Castelló li comunicava *“Ayer hablé con el Ingeniero Jefe sobre el camino*

de ese pueblo, diciendome que el lunes sairá el expediente y planos reformados para Madrid. Añadió que había recibido un telegrama del Ministerio de Obras Públicas pidiéndolo, suponiendo que por gestiones de Don Fernando y Pascual Leone. De modo que el asunto está en marcha”. El 26 de juny, será Pascual Leone qui manifestava a l'alcalde: “Con todo interés recomiendo al Ministro de Obras Públicas la subasta del tercer trozo de la carretera de Chilches a Chovar, que ha de comunicar Vall de Uxó con Alfondeguilla, encareciendole la necesidad de su rápida construcción por estar ese pueblo incomunicado y sobre todo, para mitigar la desgracia que les aflige en virtud de la pasada tormenta que ha destruido las cosechas. Espero que en el Ministerio, haciendose cargo de estas razones lo despacharan pronto”. Dos dies després, el Ministre d'Obres Públiques li comunicava a Pascual Leone: “Contesto su atenta carta 26 del corriente y le manifiesto que el replanteo previo del trozo 3º de la carretera de Chilches a Chóvar lo ha remitido aprobado la Jefatura de Castellón y se encuentra en condiciones de salir a subasta. De consiguiente tendré presentes su interés y veré si es posible incluir ese trozo en una de las primeras relaciones que se publiquen”.

Fernando Gasset, per la seua part, avisava Pasqual Piquer el 30 de juny: “Distinguido amigo: Quiero tranquilizar a V. Contestando inmediatamente a su atenta carta del 24 que acabo de recibir en esta atendiendo al restablecimiento de mi salud. Las carreteras que el Ministro me dice sacar a subasta son de aquellas que tenían los expedientes terminados, en cuyo caso no se encontraba la de ese pueblo por haberse opuesto por el Consejo reparos al replanteo y para subsanar este defecto se han dado las ordenes necesarias, habiendo remitido la Jefatura de Obras Públicas de Castellón el expediente a Madrid y esten VV. completamente tranquilos de que por nuestra parte no se perderá un solo día en la tramitación”.

Contestant la mateixa carta de l'alcalde, Vicente Cantos era més explícit i li notificava el 3 de juliol: “Mi querido amigo: Contesto con mucho gusto su carta del 24, que recibo hoy. Ese asunto de la subasta del 2º trozo de la carretera que les une con Vall de Uxó, es un empeño mio, desde que me hablaron de ello. Hace algunos días vino una comisión de Vall de Uxó, que vio al Ministro y a los demás diputados y se activó el replanteo, que estaba aún en Castellón. Como tengo mucha experiencia en estos asuntos, advertí a los de Vall de Uxó, que no obstante los buenos deseos que de complacernos a todos tenía el Ministro, no se subastaría en la inmediata relación, por la razón sencilla de que esta relación se estaba tramitando hacía tiempo, tramitación que suele durar siempre un par de meses. Y esta es la relación que han visto Vds en los periódicos. Ahora, irá la 3ª relación, que tiene también que pasar, como todas, por el Ministerio de Hacienda y el Consejo de Estado y me han ofrecido que ese trozo 2º irá desde luego, pero esa subasta tendrá que pasar seguramente más de un mes, hasta que la veamos en la Gaceta. Esta es la verdad y tengan la seguridad de que no se puede hacer otra cosa. El otro día le envié al alcalde de Vall de Uxó, una carta del Ministro de Obras Públicas, en la que me decía que el trozo de esa carretera estaba en condiciones de subastarse y que lo haría desde luego, pero yo añado a eso que tiene que pasar antes por los trámites referidos”.

Com assenyala la dita popular el que espera desespera i la gent cada vegada hi era més nerviosa i, més quan algú veuria al diari que un altre poble els havia passat al davant. És el que deduïm de la carta de Vicente Cantos del 12 de desembre: “Leo lo que me dice respecto al disgusto de las gentes del pueblo por el anuncio de la subasta de una carretera, y deben tener en cuenta esos amigos, que el que se subaste antes que la que interesa a ese pueblo es debido a que se trataba de un compromiso muy anterior, y, además, a que el expediente, hace mucho tiempo que se hallaba en condiciones para ello”.

El 14 de desembre, el Ministre d'Obres Públiques li escrivia a Pascual Leone i li comunicava: *“Recibo tu carta de ayer y me apresuro a participarte que acojo con todo interés los deseos que me expones de que se construyan los trozos 2º, 3º y 4º de la carretera de Chilches a Chovar (Castellón) para lo que pido al Negociado correspondiente que me informe sobre el estado de tramitación del asunto, a fin de ver lo que puedo hacer en su favor”*. Uns dies després, el 21, el ministre assabentava al diputat: *“Como ampliación al contenido de mi carta de 14 de los corrientes, me es grato manifestarte que los trozos segundo, tercero y cuarto de la carretera de Chilches a Chovar (Castellón), se encuentra en condiciones de subastarse. Sus presupuestos se elevan a 261.455,44 pesetas, 195.915,66 y 319.358,42 respectivamente. No habiendo actualmente crédito disponible, tomo muy buena nota de tus deseos por si en los presupuestos próximos tuviese posibilidad de complacerte”*.

La insistència de Pasqual Piquer obtingué els seus fruits i, per fi, el 2 de març de 1934 el Ministre d'Obres Públiques s'adreçava a Fernando Gasset, en aquell moment *Vicepresident del Tribunal de Garanties*, de la següent manera: *“Mi querido amigo: Me es grato participarle que, atendiendo los deseos que usted me expresó, he dado las órdenes oportunas y ha sido incluida en la primera relación de subastas que haya de aprobarse, la correspondiente a las obras del trozo de la carretera entre Vall de Uxó y Alfondiguilla, que forma parte de la de Chilches a Chovar, cuyo presupuesto asciende a la cantidad de 261.455,44 pesetas”*.

Dos mesos després, el mateix Gasset, el 19 de maig, comunicava al batle Piquer, on deduïm que ja s'havia realitzat la subhasta, i per tant l'obra era imminent: *“Recibida la suya del 10 y muy de veras celebro la buena acogida, de ese Ayuntamiento y vecindario a la subasta de la Carretera, de Vall duxo al pueblo. Yo no les participé el anuncio, porque anteriormente le había remitido la carta del Ministro en la que anunciaba seria incluida en la primera subata que se hiciera. Cumplí la palabra y estoy dispuesto a cumplir la segunda parte consistente en ir a ese pueblo, en coche cuando pueda transitarla y celebraré mucho que siga V. siendo alcalde”*.

Amb aquesta infraestructura, l'entrada a Fondegulla, per la pujada dels Noguers, restava petita i insuficient (foto 1919¹²). Era necessària una entrada, que enllacés amb el carrer Major, força espaiosa i en consonància amb la carretera i l'arribada de cotxes al casc urbà.

El 22 de maig de 1935, Vicente Cantos li notificava a Pasqual Piquer: *“Contesto su carta manifestandole que he escrito a la Jefatura de Obras Públicas de Castellón para que tramiten favorablemente la petición de la rampa hecha por ustedes”*. Tres dies després, des d'Obres Públiques de Castelló li responien: *“En contestación a su atenta del 22 en la que se interesa por la solicitud del Ayuntamiento de Alfondiguilla, debo participarle, que ese asunto esta paralizado por no perjudicar el Proyecto reformado del trozo 2º de Chilches a Chovar que vamos a enviar en esta próxima semana. Mientras se pone en limpio el Proyecto nos pondremos al habla con el Alcalde para que firme una nueva instancia, que enviaremos seguidamente, favorablemente informada, y de ello le avisaré a Vd. Oportunamente para que en Madrid nos autoricen a proyectar la rampa, obra que veré con mucho gusto”*.

Dies més tard, el 6 de juny, Vicente Cantos, s'adreçava a Pasqual Piquer: *“Con referencia al asunto que me tiene V. recomendado, sobre construcción de una rampa de acceso de entrada a ese pueblo, tengo el gusto de participarle, según me comunican de Castellón, que se está modificando el proyecto reformado de Chilches a Chovar, incluyendo la rampa de acceso que a V. interesa”*.

L'accés al poble fou més ample del que hi havia aleshores, d'acord amb les noves necessitats del moment i aquesta rampa d'entrada, que ens parla la carta, es refereix al

tram de carrer Major, entre el pont de la carretera i, aleshores, la primera casa de la part de les hortes. El carrer gaudí de més amplària que l'antic carrer Major, com s'aprecia encara ara i amb murs i barana, perfectament construïts, amb grans carreus, des de les Escaletes fins les cases construïdes vora les hortes. A partir d'aquest punt el carrer seguirà el traçat antic, més estret i serà tot empedrat fins al llomet de la plaça.

Per tant, durant els anys 1934 i 1935 es construï la carretera on, fins eixe moment, només hi existia camí de carro. Es va alçar el *Muro*, el *Tallat*, el pont sobre el Belcaire i s'obrí la nova entrada a la vila, mitjançant el carrer Major fins a la plaça Major.

Totes aquestes obres comportaran l'abandonament de l'antic accés al poble per la pujada dels Noguers, que connectava amb l'actual carrer Escoles i que restarà menys ample.

En la nova entrada del poble, de 1935, es col·locarà una font, amb la placa i el doll de la primera font de la vila on constava la data de 1882¹³, i un abeurador per als animals de càrrega que traginaran per la carretera.

L'aïllament secular del poble restava per sempre superat.

---

¹ Tota aquesta documentació ha estat cedida, de l'arxiu particular de l'alcalde republicà Pasqual Piquer Gil, pels seus descendents.

² José Royo y Gómez, Castelló 1895 - Venezuela 1961. Estudià en la Universitat de Madrid i es doctorà en Ciències Naturals (Geologia i Paleontologia), amb premi extraordinari. De 1930 a 1939 fou secretari de la Secció de Ciències de l'Ateneu Científic i Literari de Madrid i col·laborà amb la Societat Castellonenca de Cultura. Alhora, milità a Acció Republicana, partit amb el que fou escollit diputat per Castelló a les eleccions generals de 1931. Després de la guerra civil espanyola es va exiliar a Colòmbia, on va fundar el Servei Geològic Nacional, organitzà el Museu Geològic Nacional, i publicà el Mapa geològic de Colòmbia (1945). El 1951 fou convidat a establir-se a Veneçuela, on el 1960 va obtenir la nacionalitat. Fou professor del departament de Geologia de la Universitat Central de Veneçuela i de mineralogia i geologia a l'Institut Pedagògic Nacional.

³ Alvaro Pascual-Leone Forner, Vinaròs, 1896 - Mèxic, 1955. Fou advocat, polític, jutge i escriptor. Militant d'Unió Republicana i diputat per Castelló en les eleccions de 1931 i 1933. Participà en l'avantprojecte de l'Estatut d'Autonomia del País Valencià. Acabada la guerra s'exilià a Mèxic.

⁴ Vicente Sales Musoles (Borriana, 1883 - 1958) fou un polític valencià, conegut com *El Roget de faroles*. A la Segona República Espanyola, va ingressar a la Dreta Liberal Republicana i fou escollit diputat per la província de Castelló a les eleccions generals espanyoles de 1931. Poc després fou nomenat ambaixador d'Espanya a Brasil.

⁵ Vicente Cantos Figuerola, Borriana 1868 - Madrid 1943. Llicenciat en Ciències i Dret a la Universitat de València. Registrador de la Propietat. En 1903 ingressà al Partit Liberal Demòcrata de José Canalejas i a les eleccions de 1905 fou escollit diputat a Corts per la circumscripció de Castelló (districte de Lluçena, l'Alcalatén), escó que continuarà guanyant en les successives eleccions celebrades fins a la de 1923. Després de la proclamació de la II República obté novament un escó per Castelló en les eleccions de 1931 a les quals es va presentar com radical independent en el si de la Conjunció republicana-socialista per a després incorporar-se al Partit Republicà Radical. Posteriorment fou escollit diputat a les eleccions de 1933. Va ser ministre de Justícia en 1934 i després en 1935, amb Alejandro Lerroux.

⁶ Fernando Gasset Lacasaña, Castelló 1861 - 1941. Llicenciat en dret per la Universitat de València. Milità al Partit Republicà Radical. Fou elegit diputat al Congrés en les eleccions de 1898, 1919 i 1931. En 1934 fou nomenat president del Tribunal de Garanties Constitucionals de la República. Malgrat condemnar la rebel·lió militar va dimitir dels seus càrrecs i fou empresonat. Als quatre mesos sortí i marxà a França. En 1938 tornà al País Basc, zona franquista. Detingut i portat a judici el condemnaren a 6 anys però en 1939 sortí de la presó amb arrest domiciliari.

⁷ *L'aigua potable a la vila*, Josep Antoni Clavell i Villalba. La placa de ferro, amb el cap de lleó i el doll, de la primera font de 1882 hi és actualment una mica més amunt que la de 1935, just en l'actual font de l'entrada del poble, des de la CV 230 al carrer Major.

⁸ *La xarxa viària a Fondegulla*, Josep A. Clavell i Villalba

⁹ *Por tierras del Maestrazgo. Lema: Juramento de fidelidad*, José Clavell Rodríguez. Dietari. Els pares de Pepet Rodríguez emigraren a Barcelona, com molts altres, i ell ja va nàixer a Sant Andreu del Palomar (Barcelona) en 1893. Junt a sa mare visitava el poble reiteradament, inclús en les seues estades anava a l'escola de Fondegulla.

¹⁰ *El Ocaso del Sistema Canovista. Elecciones generales en Castellón 1903-23*, V. Alós i C. Castellet. Col·lecció Universitària. Diputació de Castelló. 1998.

¹¹ El *Camí ral* entre Barcelona i València travessava, de nord a sud, pel litoral, seguint en molts indrets l'antiga *Via augusta* romana, la Corona catalanoaragonesa i formava part d'un eix internacional de comunicació que enllaçava el sud peninsular amb la resta d'Europa. Totes dues ciutats foren els dos centres comercials i financers de la Corona catalanoaragonesa i el camí ral restà obert des dels moments de la conquesta en el segle XIII. Aquest topònim ha arribat fins als nostres dies i durant el segle XIX, a Moncofa, es cantava una jota, semblant a la dels pobles veïns, amb lleugers retocs, que deia: *Fondegulla en un barranc, la Vall en una costera, Xinxes baix lo camí ral. Moncofa la granotera*". Actualment, el camí ral és conegut com N-340.

Per la seua banda, el traçat ferroviari entre València i Castelló serà inaugurat en 1862. Quatre anys abans, en 1858, València s'havia connectat amb Madrid i Alacant i en 1868 Castelló ho farà amb Tarragona i Barcelona.

¹² *El Temps Passat. Retrospectiva Gráfica de La Vall*, Juan Fuertes Palasí. "Associació Arqueològica de la Vall d'Uixó". La Vall d'Uixó, 1997.

¹³ Clavell, J. A. Op. cit.